

איל רגב

עמדת הצדוקים והאיסיים ביחס לעירוב חצרות בשבת לאור ספרות חז"ל

תאריכים: היסטוריה של עם ישראל בימי בית שני, חברה ודת ביהדות העתיקה, פלגים וכיתות, יחסי שכנות בירושלים, תולדות ההלכה.

תקציר

ניתוח משנת עירובין ו, ב מעלה כי הצדוקים התנגדו לעירוב חצרות שביצעו שכניהם הפרושים, כיוון שהם החמירו בדיני עירובין וסברו שאסור להוציא מן הבית לחצר בשבת. עמדתם זו גרמה לקשיים ולבטחים לאותם שכנים, האם מותר להם לבצע את שיתוף המבוי למרות התנגדות השכן הצדוקי, ואם כן, באילו תנאים. השוואת הצו שבמגילת ברית דמשק יא 4-5 'אל יתערב איש מרצונו בשבת' עם דיני עירוב חצרות ושיתוף מבואות בספרות חז"ל מגלה התאמה בין השניים בפרטים רבים. לפיכך, יש לדעתנו לראות בצו זה הוראה על הימנעות ממעורבות של איסיים בעירוב חצרות שביצעו שכניהם הפרושים. לאור הבנה זו של הצו בברית דמשק, נראה שהאיסיים נמנעו מלהסכים לקחת חלק עם שכניהם הפרושים בעירוב החצרות, וגם היו עשויים להקשות על הפרושים בביצוע עירוב החצרות. מסקנות אלה מלמדות על הבעייתיות של דיני עירוב החצרות בקרב החברה היהודית בימי בית שני.

מבוא

אך מעט ידוע לנו על היחסים היום-יומיים בין בני הכיתות השונות בסוף תקופת בית שני. אמנם, ידועות מחלוקות הלכתיות רבות בין הפרושים, הצדוקים וכת קומראן, המופיעות בספרות חז"ל ובמגילות קומראן. מחלוקות אלה נוגעות לדיני טומאה וטהרה, וכן לדיני פולחן, שקרוב לוודאי שהיתה להם השפעה על היחסים בין חברי כיתות אלה, ואף ידוע על ניסיונות של הפרושים והצדוקים להשליט את הלכותיהם במקדש. אך על-פי-רוב, קשה לדעת כיצד השפיעו ויכוחים הלכתיים אלה על התנהגות האדם היחיד, בין אם היה פרושי צדוקי או איסיי, בקשריו עם בני שתי הכיתות האחרות.

מעוף ומעשה מס' 6, תש"ס – 2000

שונה מעט היא המחלוקת בעניין עירוב חצרות בשבת. עיקרה של מחלוקת זו, כפי שנראה בהמשך, נובע מחוסר ההסכמה של הצדוקים והאיסיים עם הדין הפרושי, ולפיו מותר לטלטל בשבת מן הבית לחצר בתנאי שהתבצעה פעולת העירוב המתירה לעקוף את האיסור על כך. הבנת נושא זה חיונית כדי לעמוד על האופן שבו נהגו בפועל אלה שחלקו על ההלכה הפרושית, וכיצד הם ניסו להתמודד עם החידוש הפרושי שיצר את דין עירוב החצרות. נושא זה מעורר עניין מיוחד, כיוון שיש לו נגיעה ברורה להשפעת ההלכה על חיי היום-יום בימי הבית, והוא אף משקף, במידה זו או אחרת, את המצב הבעייתי שבו השכנים המתגוררים זה בסמוך לזה אינם נוהגים לפי אותה הלכה, דבר העשוי להביא לחיכוכים המעביבים על היחסים ביניהם. לאור ידיעותינו המועטות על יחסי שכנים בירושלים (או בכל מקום אחר) בימי בית שני, דיון זה יוכל להרחיב מעט את היריעה הצרה, לחשוף טפח בחיי החברה של האוכלוסייה הירושלמית, וללמד על היחסים הבעייתיים בין בני הכיתות השונות אשר דרו בבירה זה בצד זה.

על אף שכבר בעבר הועלתה האפשרות שהצדוקים והאיסיים לא הסכימו עם ההלכה הפרושית בעניין זה, יש מקום לדון בכך בהרחבה – לדחות דעות של כמה חוקרים ולבסס את הצעותיהם של אחרים. אנו ננסה לעמוד על ליבה של המחלוקת הקשורה לעירוב החצרות, מבלי להתעלם מן המסקנות העולות ממנה לגבי השפעת ההלכה על יחסי הפרושים עם בני שתי הכיתות האחרות. כידוע, אחד מאיסורי המלאכה בשבת נוגע להוצאת מטלטלים מרשות לרשות. על פי הלכות חז"ל, ביצוע עירוב חצרות או שיתוף מבואות מאפשר לטלטל חפצים בשבת מן הבית לחצר (או מבית אחד למשנהו דרך החצר), כל עוד החצר נמצאת בבעלות הדיירים הגרים סביב לה. עירוב זה מתבצע במתן מזון השייך לכל בני החצר באחד הבתים, וכך נחשבת החצר והבתים שבה כחצר אחת שמותר לטלטל בה.¹ לדעת חז"ל, עירוב חצרות או שיתוף מבואות שיתיר את הטלטול בשבת מותנה בהסכמת כל בני הבית. במקרה שאחד הדיירים בחצר המשותפת אינו מסכים לעירוב, מכל סיבה שהיא, או שאחד מדיירי החצר שכח לערב, הרי הוא אוסר את העירוב על שאר הדיירים, ובמקרה זה אין לטלטל חפצים מן הבית לחצר.²

א. העימות הפרושי-צדוקי על פי משנה עירובין ו,

ב

מחלוקת הלכתית, הניטשת בין הפרושים לצדוקים הדרים בירושלים, מוזכרת במשנה תוך כדי דיון במקרים שבהם שכניהם של הדיירים מונעים מהם לבצע את עירוב החצרות מסיבות שונות. אמנם, חוקרים רבים נגעו בעניין זה, אך דומה שלאור הקושי שבו נתקלו חלקם בניסיון להבין מה היתה ההלכה הצדוקית בעניין עירוב החצרות,³ יש מקום להוסיף ולדון בסוגיה. עם זאת, יש לזכור כי מדובר כאן במקור תנאי ובמסורות שנמסרו זמן רב לאחר החורבן, כשהצדוקים לא היו עוד בנמצא והסוגיה לא היתה עוד אקטואלית. אלא שהתנאים מספרים על מקרה שאירע, וכפי שנראה, הם מספקים מידע חשוב הראוי לדיון מעמיק.

תיאור המקרה מובא במשנה עירובין ו, ב:

אמר רבן גמליאל: מעשה בצדוקי אחד שהיה דר עמנו במבוי בירושלים ואמר לנו אבא – מהרו והוציאו את כל הכלים למבוי עד שלא יוציא ויאסר עליכם. רבי יהודה אומר בלשון אחר: מהרו ועשו את כל צרכיכם במבוי עד שלא יוציא ויאסר עליכם.⁴

בטרם ננסה ללמוד מן המשנה על עמדתם של הצדוקים, נבהיר מספר פרטים המוזכרים בה. המבוי המוזכר כאן הוא מעבר מן הרחוב אל חצר הבית, ובמקרה זה דינו זהה לדינה של החצר בעירוב חצרות.⁵ אותו 'אבא', שדבריו נמסרים במשנה בשני נוסחים שונים, אינו אלא רבן שמעון בן גמליאל, אשר היה המנהיג הפרושי הבולט בשני העשורים האחרונים לפני החורבן, ואף כיהן כנשיא הסנהדרין בלשכת הגזית שבמקדש.⁶ הדובר הראשון במשנה אינו רבן גמליאל עצמו, אלא (כפי שמתברר מן המקבילה למשנה בבריתא המובאת בתלמוד הבבלי) ר' מאיר. הלה מוסר את עדותו של רבן גמליאל על אותו מעשה שבו הורה רשב"ג,⁷ אביו של רבן גמליאל, כיצד יש לנהוג בדיני עירובין באותו מקרה.⁸

משנה זו מעידה כי הצדוקים לא הודו בעירוב חצרות או שיתוף מבואות, ואילו הפרושים, אשר חלקו את המבוי עם הצדוקי, חששו שהוא יגרום לכך שיהיה אסור להם, על פי ההלכה הפרושית, לטלטל בחצר בשבת. אמנם, ניתן היה לשער שמדובר כאן באירוע מסוים שהתרחש על רקע של סכסוך שכנים, אלא שיש להניח שגם אם כך היה הדבר, המקרה עשוי לשקף את עמדת הצדדים המוזכרים במשנה בעניין עירוב חצרות. זאת, כיוון שאיש מן הנוגעים בדבר לא היה פועל במקרה שכזה בניגוד לעמדתו ההלכתית בעניין עירוב חצרות, ודווקא סכסוך שכזה עשוי להביא לגילוי של עמדות ממין זה.

האמנם הצדוקים הקלו בהלכות שבת ודחו את האיסור של הוצאה מרשות לרשות?

בעקבות התיאור במשנה עירובין ו, ב, עולה השאלה מדוע הצדוקים לא הכירו בדין העירוב: האם גישתם זו נבעה מכך שלא הכירו כלל באיסור של הוצאה והכנסה מרשות לרשות או מן הבית לחצר; או שמא הם החמירו בהלכה יותר מן הפרושים, ולא רק שהסכימו שאין להעביר בשבת מטלטלין מן הבית לחצר, אלא סברו שביצוע עירוב חצרות אינו מתיר לטלטל מן הבית לחצר בשבת.

בעבר היו חוקרים אשר הבינו ממשנה זו כי הצדוקים לא הכירו בעצם האיסור של הוצאה מרשות לרשות, ולכן גם לא הודו בעירוב החצרות אשר בא לעקוף איסור זה. גישה זו הסתמכה בעיקר על הדיון בתלמוד הבבלי (הוריות ד ע"א), שם מיוחסת לצדוקים הדעה על-פיה מותרת הכנסה מרשות לרשות בשבת, ורק הוצאה אסורה:⁹

אמר רב יהודה אמר שמואל, אין ב"ד חייבין עד שיורו בדבר שאין הצדוקין מודים בו, אבל בדבר שהצדוקין מודים בו פטורין. מאי טעמא, זיל קרי בי רב הוא... תנן יש שבת בתורה אבל המוציא מרשות לרשות פטור, ואמאי, הוצאה הא כתיבא 'לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת' (ירמיה יז כב) דאמרי הוצאה אסירא והכנסה שריא, ואי בעית אימא (דאמרי) הוצאה והכנסה הוא דאסירא מושיט וזרק שרי!¹⁰

לעומתם, היו שסברו כי הצדוקים החמירו בהלכה וטענו שעל פי ההלכה הצדוקית עירוב חצרות אינו עוקף את האיסור לטלטל מרשות לרשות. הרי התורה מצווה 'שבו איש תחתיו, אל יצא איש ממקומו ביום השבת' (שמות טז, כ), וניתן ללמוד מפסוק זה כי אסור לטלטל חפצים בשבת, בניגוד להשקפת הפרושים.¹¹ גישה כזו עולה בקנה אחד עם החמרתם העקבית של הצדוקים בהלכה ביחס להלכתם המקלה של הפרושים, שהרי עצם האפשרות לעקוף את איסור הטלטול מן הבית לחצר על ידי ביצוע העירוב מהווה הקלה בדין, אשר איננה מקובלת גם על כיתות אחרות כגון השומרונים הקראים, וכפי שניווכח בהמשך, גם על האיסיים.¹²

חיזוק של ממש לסברה זו העלה ל" גינזברג,¹³ אגב ניתוח המינוח ההלכתי שיוחס לצדוקים בבבלי הוריות ד ע"א: הגמרא מייחסת לצדוקים את הדעה כי 'הוצאה הוא דאסור, הכנסה מותר', מתוך סברה שהם דרשו באופן מילולי את הנאמר בירמיה יז כב 'לא תוציאו משא מבתיכם'. אולם המינוח של הוצאה מרשות לרשות מתייחס בספרות חז"ל וגם במגילת ברית דמשק, שבה נעסוק בהמשך, לא רק להוצאה מרשות אלא גם להכנסה לרשות אחרת.¹⁴ כמו כן,

ברור שכשמוציאים חפץ מרשות אחת מכניסים אותו לרשות אחרת, כגון הוצאה מרשות הרבים לרשות היחיד ולהפך. למסקנתו של גינזברג, האמוראים דנו בגישה הצדוקית לגבי הוצאה מרשות באופן תיאורטי, לצורך לימודם את ההלכה ומבלי להסתמך על מידע קודם.¹⁵ לאור זאת, אין להסתמך על מקור זה ולטעון שהצדוקים לא הודו באיסור הכנסה לרשות בשבת.

לפיכך, אין כל מקור בעל אופי היסטורי היכול ללמד כי הצדוקים הקלו בדיני הוצאה מרשות לרשות. לאור משנת עירובין ו, ב, ומקבילתה בבריתא בתלמוד הבבלי, ניתן לקבוע כי הצדוקים אכן הכירו באיסור להוציא ולהכניס מן הבית לחצר, אלא שהם לא קיבלו את עניין עקיפת האיסור לטלטל מן הבית לחצר שהתבצעה על ידי עירוב חצרות או שיתוף מבואות.¹⁶

על מה נסוב העימות בין משפחת רבן שמעון בן גמליאל לצדוקי?

בעקבות זאת, נוכל להתייחס למקרה המתואר באותה משנה, בהנחה שהוא אכן אירע, או מייצג מציאות של ממש, ולהצביע על הקושי שעמד בפני הדיירים הפרושים – רבן שמעון בן גמליאל ובני משפחתו – ושכנם הצדוקי בשל חילוקי הדעות בענין זה. הצדוקי לא היה מעוניין, מטבע הדברים, ששכניו יבצעו את שיתוף המבוי (שכאמור, לעניינינו, דינו כעירוב חצרות), בעוד שעבור השכנים הפרושים היתה לדבר חשיבות מעשית רבה, שכן שיתוף המבוי מקל עליהם את שמירת השבת. דרך משל, יתאפשר להם להטמין מזון בתנור שבמבוי, לשאוב מים מן הבור הנמצא במקום, וכדומה. מכל זאת בחר הצדוקי להימנע, בשל החמרתו בדיון.

אם כך, יש מקום לשאול כיצד הגיבו השכנים הפרושים להימנעותו של הצדוקי מליטול חלק בשיתוף המבוי, או ליתר דיוק, האם גישתו ומעשיו של הצדוקי גרמו להם להימנע בסופו של דבר מלמלא את רצונם ולבצע את שיתוף המבוי. יש לומר כי שאלה זו מורכבת למדי, שכן היא מחייבת דיון מעמיק בדיני עירובין אצל חז"ל, ללא קשר למציאות ההיסטורית של ימי הבית, ואין זה המקום לעסוק בכך בפרוטרוט. אולם, לצורך הבנת משמעותה של עמדת הצדוקי במשנה, נעמוד בקצרה על מגוון האפשרויות שעמדו בפני פרושים כדי להתמודד עם הסוגייה שעמדה בפניהם בחיי היום-יום, בשל העובדה שהם דרו בשכנות לבני כת הצדוקים. זאת, מתוך הנחה שמסקנתנו לגבי ההלכה הצדוקית משקפת את גישתם הכוללת של הצדוקים בנושא, ולא דווקא מקרה בודד.

על-פי התייחסותם של חז"ל לכל הסוגיה במשנה הנ"ל ובבריתא שבבבלי סח ע"ב – סט ע"א, ניתן לומר שהתנאים נחלקו ביניהם באילו תנאים מונעת העובדה שהצדוקי הוציא את כליו למבוי את ביצוע שיתוף המבוי על ידי שכניו הפרושים. למעשה, חז"ל סוברים שבמקרה כגון זה המתואר במשנה, כדי שניתן יהיה להשתתף במבוי, יש צורך להשיג חזקה בפועל על מקום זה. עלינו לזכור כי הוצאת הכלים למבוי בידי הצדוקי נתפסת אצל חז"ל כגילוי של חזקתו על המבוי, המשותף לכל דיירי הבית. לולא היה הצדוקי נוהג כך, הדבר היה נתפס, לדעת חז"ל, כאילו הוא ביטל את רשותו או חזקתו על המבוי, וכך השכנים היו יכולים להתעלם מן העובדה שהצדוקי מתנגד לדיני עירוב החצרות, שלפיהם הם נוהגים להשתתף במבוי.

אלא שהצדוקי הערים קושי על שכניו והוציא את כליו למבוי, והיה עליהם להכריע כיצד לנהוג. מבין התנאים שדנו במקרה היו שסברו כי השכנים יכולים לתפוס חזקה על המבוי בהוצאת כליהם שלהם למקום, בטרם עשה כן הצדוקי (כך סובר ר' מאיר). כנגד זאת, קיימת דעה ולפיה אין בכך די, וגם במקרה כזה, אם הצדוקי הוציא את כליו לאחר שעשו כן שכניו, הרי אסור להם לבצע את שיתוף המבוי, כיוון שאין להם חזקה גמורה במקום (כך סובר ר' יהודה).¹⁷

אין אנו יודעים כיצד הגיע לסימום המקרה המתואר במשנה, כלומר – כיצד נהג רבן שמעון בן גמליאל, שהרי התנאים חלוקים בדעתם לגבי עניין זה. אולם, יש לשים לב לכך שייטכן שהצדוקי יזם את כל עניין הוצאת הכלים כדי להקשות על שכניו לבצע פעולה הלכתית לה התנגד, אולי אף מתוך שאיפה לגרום להם להחמיר ולנהוג, בלית ברירה, כפי שהוא עצמו עשה. דפוס התנהגות שכזה מזכיר את הניסיונות של פרושים וצדוקים לכפות את הלכותיהם זה על זה בתחום עבודת המקדש, כגון הקטרת הקטורת ביום הכיפורים ושריפת פרה אדומה.¹⁸ כמו כן, עלינו לזכור כי אם אכן התנאים מדייקים ביחסם את האירוע המתואר במשנה לרבן שמעון בן גמליאל, הרי שהדבר התרחש בין השנים 70-50 לספירה, תקופה שבה היתה מתיחות רבה במיוחד בין הפרושים לצדוקים, כיוון שהמאבק שהתרחש ביניהם על השליטה במקדש ובסנהדרין הגיע אז לשיאו.¹⁹ לפיכך, נראה כי לפנינו הד נוסף לעימות כולל זה, המלמד כי המתיחות התפשטה גם ליחסים בין שכנים אשר היו חברים בשתי הכיתות.

לאור כל זאת, ניתן לומר כי משום שהמידע שהשתמר בידינו על יחסי השכנות בין הפרושים לצדוקים הוא מועט ביותר, לחוקר לא נותר אלא לשחזר את עמדת הצדוקים בנושא ואת ההשפעה האפשרית שהיתה לה על תגובת שכניהם הפרושים. מקורות חז"ל מלמדים אותנו כי גם עניין עירוב החצרות, כמו

גם במחלוקות נוספות בין שתי הכיתות היריבות, הצדוקים החזיקו בהלכה מחמירה ביחס לחידושי ההלכה המקלים של הפרושים, וכי הדבר הביא למתיחות כאשר בני שתי הכיתות חלקו יחדיו חצר או מבוי משותפים. במקרה זה, לפחות על פי דיונם של חז"ל בסוגיה, הצד שסבל במיוחד מן המחלוקת הוא הפרושים, כיוון שהיה עליהם להתמודד עם הקושי שהערימו בפניהם הצדוקים, ואף ייתכן שבסופו של דבר הצדוקים היו יכולים למנוע מהם את ביצוע עירוב החצר או שיתוף המבוי.

ב. היחס לעירוב חצרות במגילת ברית דמשק לאור דיני העירוב בספרות חז"ל

בעקבות דברינו על עמדתם של הצדוקים ביחס לעירוב חצרות או שיתוף מבואות, ננסה לעמוד על יחסם של האיסיים, הזהים או קרובים לכת קומראן, שכתביה נתגלו לפני שנים בסמוך לים המלח, כלפי הנוהג הפרושי לערב חצרות בשבת. דיון זה יוביל אותנו, כך יש לקוות, להגיע למסקנות כלשהן בנוגע ליחסם של האיסיים לפרושים ולהלכתם.

כידוע, יוסף בן מתתיהו מוסר לנו כמה וכמה פרטים על האיסיים אשר סיגלו לעצמם אורחות חיים המיוחדים להם. אולם, עיקר ידיעותינו על כת האיסיים נובעות מן המגילות שהתגלו במערות קומראן, בצפון של מדבר יהודה, שכן רוב החוקרים מזוהים את כת קומראן עם האיסיים.²⁰ הדיון שלהלן יעסוק בבירור השאלה, האם בכתבי קומראן מוזכרת כלל התייחסות מפורשת לדין עירוב החצרות, שכאמור, אופייני לפרושים. אחד החיבורים החשובים אשר מיוחסים בדרך כלל לכת קומראן ועוסקים, בין היתר, בהלכות שבת היא מגילת ברית דמשק, אשר ש' שכטר גילה בגניזה הקאהירית לפני כמאה שנה. עם גילויין של מגילות קומראן, בסוף שנות הארבעים, זוהתה מגילה זו כהעתק מאוחר של חיבור המיוחס לכת קומראן, אשר קטעים ממנו נמצאו במערה 4 בקומראן.²¹ לדעת רוב החוקרים, מגילת ברית דמשק היא חיבור של כת האיסיים, והיא מייצגת במידה רבה את אורחות חייהם של חברי כת זו, אשר חיו בקבוצות שונות שפרשו מן הציבור ואף שמרו על חיי שיתוף ייחודיים.²²

לפשרו של המושג 'יתערב בשבת' במגילת ברית דמשק: סקירה ביקורתית של המחקר

דומה שאין חולק על כך שהאיסיים לא קיבלו את הדין הפרושי של עירוב חצרות, כיוון שבמגילת ברית דמשק מופיעה האזהרה 'אל יוציא איש מן הבית לחוץ ומן החוץ אל בית'.²³ נוסף לכך, ניתן לפרש את האיסור על שאיבת מים בשבת המופיע במגילה זו כנובע מחשש שמא יטלטל האדם כלים מן הבית אל בור המים או הבאר שבחצר.²⁴ אולם, עיסוקינו במגילה זו בא בעקבות משפט קצר המופיע בה, אשר נושאו עשוי להיות עירוב חצרות, שכן נאמר בו: **'אל יתערב איש מרצונו בשבת'**.²⁵ חוקרים רבים דנו בקטע זה, והדעות באשר למשמעותו חלוקות. אנו נביא כמה מן ההצעות, נדון בהן ובחנן את האפשרות שהאיסור המופיע כאן אכן עוסק בעירוב חצרות. כפי שניזכר בהמשך, בירור זה עשוי ללמד אותנו מה היתה עמדת בני כת זו במקרה ששכניהם ביקשו לערב את החצר המשותפת לדיירים, וכיצד הם היו עשויים לנהוג כלפי שכניהם הפרושים. אחת ההצעות הראשונות שהועלו לפירוש איסור זה היתה, שיש לתקן את הנוסח ל'**אל יתערב מרצונו**', ולפיכך מדובר כאן באיסור צום בשבת, אשר מופיע גם במקורות נוספים.²⁶ אולם כיום, כשמצוי בידינו נוסח מקורי של קטע זה ממערות קומראן, הגורס בבירור 'יתערב' (ולא 'יתערב'), אין שום סיבה לתקן את הנוסח ולפרשו שלא ככתבו. על כן, הצעה זו איננה תקפה עוד.²⁷

מבין הצעות רבות נוספות שהועלו כדי להסביר את משמעותו של משפט קשה זה,²⁸ דומה שהצעה שזכתה לתשומת לב רבה במיוחד היא זו של א' קימרון.²⁹ הוא הצביע על כל שהשורש ע.ר.ב. מופיע בספרות קומראן במשמעות של היטמאות, כגון 'ולא יהיו מתערבים אלה באלה',³⁰ 'תערובת המת'³¹ ו'להיזהר מכל תערובת'.³² מכאן הוא הסיק שגם בברית דמשק מדובר בטומאה, וכוונת הצו היא לאיסור היטמאות מיחסי מין בשבת. אישוש להצעתו ניתן לראות בעובדה, שאיסור שכזה היה מקובל בקרב חוגים שונים בישראל למן ימי בית שני,³³ ואף מופיע במפורש בספר היובלים נ, 8, שמחברו נחשב לקרוב בדעותיו לעולמה ההלכתי של כת קומראן. על כן, אם נקבל את דעתו של קימרון, נוכל לומר שמחבר ברית דמשק הסכים עם ההלכה בספר היובלים, האוסרת על קיום יחסי מין בשבת.

אמנם, נראה שהצעה זו היא המוצלחת ביותר מבין אלה שהועלו, אך עם זאת, ניתן להצביע בה על קושי מסוים. על פי הצעתו של קימרון, יש להסביר את התיבה 'מרצונו' כמגבילה את איסור קיום יחסי מין, למקרה שהדבר מתרחש באופן רצוני בלבד, כדי להוציא מקרה שהיטמאות מסוג זה נוצרת בשוגג, כגון טומאת קרי. זאת, בהשראת הלכה קראית המבדילה בין יחסי מין לטומאת קרי בלתי רצונית שאי אפשר למונעה.³⁴

אולם, נוכל להקשות ולשאול כיצד מחבר המגילה מורה על איסור קיום יחסי מין והיטמאות מינית אך ורק כשמדובר בפעולה המתבצעת מרצון? הרי מובן מאליו שאי אפשר למנוע או לאסור טומאת קרי בלתי רצונית, שהרי היא אינה מתבצעת במתכוון. לכן, מה הטעם לצוות על איסורה? כמו כן, אמנם ניתן להבדיל בין העונש הניתן על חטא המתבצע בשוגג לבין זה הנעשה בכוונה תחילה, או להזכיר זאת תוך כדי דיון הלכתי תיאורטי, כגון פסק ההלכה הקראי שהזכיר קימרון.³⁵ אולם, בניגוד לדיון שכזה, בברית דמשק מופיע צו בן מילים ספורות בלבד.

כמו כן, צווים המבחינים בין עבירה הנעשית במזיד לבין זו המבוצעת בשוגג מוזכרים בחוק המקראי ובכתבי קומראן בהקשר של עונש מסוים המיוחד לכל אחת מהן.³⁶ לעומת זאת, בקובץ דיני השבת בברית דמשק, שבו נכלל איסור ההתערבות, אין כל אזכור של ענישה. נראה שאין למחבר ברית דמשק כל עניין להדגיש כי אל לאדם לעבור על הצו מרצונו החופשי. כלומר, אין ראייה לכך שישנה כאן אבחנה בין שגגה להזדה. טיעון נוסף לגבי לשונם של הצווים במגילות קומראן הוא, שלא ניתן למצוא בלשון המקרא ומגילות מדבר יהודה שימוש בפועל ר.צ.ה. בהקשר הלכתי כלשהו, ודאי לא לצורך ציון ההבדל בין שגגה להזדה.³⁷ לפיכך, לדעתנו, לו התכוון מחבר המגילה להזהיר מפני טומאה מינית, לא היה לו צורך להוסיף את התיבה יוצאת הדופן 'מרצונו'.

בטרם ננסה לקשור בין 'אל יתערב איש מרצונו בשבת' לדין עירוב החצרות, נזכיר את האופן שבו הבין י' שיפמן את הוראתו של הצו. לדעתו, 'יתערב' פירושו ייכנס לשותפות, והמגילה אוסרת פעילות כלכלית שכזו בשבת.³⁸ פועל זה מופיע במשמעות זו במספר תקנות של כת קומראן, האוסרות קשרים כלכליים בתנאים מסוימים, כגון 'אל יתערב הונם עם הון אנשי הרמיה'.³⁹ אולם, גם אפשרות זו אינה נעדרת קשיים. קימרון⁴⁰ הצביע על כך שבכל המקומות אשר בהם מופיע פועל זה בהקשר של שותפות כלכלית, בא לאחר הפועל מושא עקיף המלמד במה אין להתערב, כלומר באיזה עצם, כגון 'אל יתערב... עם הון' הנ"ל ולכן הוא מניח שלא זו כוונת המשפט.⁴¹

קושי לשוני נוסף בהצעתו של שיפמן הוא הצירוף 'יתערב... מרצונו'. לפי הסבר זה, אין שום פשר לתיבה 'מרצונו', שהרי אין להעלות על הדעת צו המורה לאדם שלא להיכנס לשותפות כלכלית שלא מרצונו, וטבעי שביצוע צעדים כלכליים כאלה ינבע מהסכמתו של האדם. יוצא, אם כן, שהדגש בצו בברית דמשק על פעולה של 'התערבות' מרצון אינו מתאים לפירוש זה של הצו. אולם, אם נסכים עם עיקר הצעתו של שיפמן, אך נניח שמדובר כאן באיסור על

שותפות כלכלית מוגדרת – עירוב חצרות, כפי שננסה להראות – ייתכן שניתן יהיה לפתור את הקושי האחרון.

'התערב מרצונו' לאור הסכמה לביצוע עירוב חצרות בספרות חז"ל

ההצעה כי ברית דמשק מזכירה כאן עירוב חצרות הועלתה עוד בראשית המאה, אך לא זכתה לדיון של ממש.⁴² אנו נביא את הקשיים שראו החוקרים באפשרות זו, ובחנן אותם מחדש תוך ניסיון להראות קשר בין צו זה בברית דמשק לבין ההלכה הפרושית של עירוב החצרות, שעליה עמדנו קודם לכן. היו חוקרים שדחו בשעתו אפשרות זו, בהטעימם מספר קשיים שלדעתם מונעים מלקבלה:

(א) התקנת עירוב מובעת אצל חז"ל באמצעות הפועל ע.ר.ב. בבניין פיעל ולא בהתפעל.

(ב) הביטוי 'מרצונו' אינו נראה מתאים למשמעות של התקנת עירוב.⁴³
 (ג) העירוב מתבצע בטרם שבת, ואילו כאן מדובר בפעולה שנראה שהיא נעשית במהלך השבת.

(ד) בברית דמשק חל איסור על הוצאה מרשות לרשות, הגורס 'אל יוציא איש מן הבית לחוץ ומן החוץ אל בית',⁴⁴ ולפיכך, אם נקבל את ההצעה שמדובר באיסור עירוב חצרות תיווצר כפילות עניינים בין שני הקטעים.⁴⁵

כעת נשוב ונבדוק את אותן טענות, וזאת, תוך כדי השוואתן עם דיני עירוב חצרות כפי שהן מופיעות אצל חז"ל. דומה כי ניתן ליישב כמה מהקשיים הללו על בסיס דיוק בלשון ובמשמעות של פעולת העירוב.

(א) כידוע, לשורש ע.ר.ב. משמעויות רבות מאוד עוד בעברית הקדומה, וביניהן גם המשמעות של השתתפות, שכאמור גם שיפמן הצביע עליה. בין היתר, ניתן למצוא את הפועל ע.ר.ב. במשמעות של השתתפות, כשהפועל ע.ר.ב. מופיע בצורת ההתפעל.⁴⁶ אמנם, בספרות חז"ל השימוש הרווח לפעולת עירוב החצרות הוא בפועל ע.ר.ב. בצורת פיעל, אולם ניתן למצוא שימוש בפועל קרוב לו, ש.ת.פ., בצורת ההתפעל, כגון 'בכל מערבין ומשתתפין' (עירובין ז, י) וכן 'כיצד משתתפין במבוי?'⁴⁷ הופעה זו של הפועל ש.ת.פ. מקבילה כאן לאחד משימושי הרבים של השורש ע.ר.ב. באותה משמעות. אמנם, הפועל ע.ר.ב. בצורת התפעל אינו מופיע במשמעות זו בספרות חז"ל, אלא רק במגילות

קומראן,⁴⁸ וכאמור, בספרות חז"ל תופס את מקומו הפועל ש.ת.פ. בהתפעל. אולם, לאור העובדה שהפועל ש.ת.פ. אינו מופיע כלל במקרא ובספרות כת קומראן, אלא נזכר לראשונה במקורות תנאיים מלאחר חורבן בית שני, כגון המשנה והתוספתא,⁴⁹ נראה כי בתקופה שבה נכתבו המגילות, הפועל ש.ת.פ. לא היה מוכר למחבריהן. לפיכך, נוכל לומר כי מחבר ברית דמשק לא היה יכול לחבר משפט המורה 'אל ישתתף' (בלשון המאוחרת יותר האופיינית לחז"ל), ואם היה בכוונתו להורות על איסור ביצוע עירוב חצרות, היה עליו להשתמש בפועל 'יתערב'.

(ב) הקשר בין פעולת ההתערבות או ההשתתפות בחצר או במבוי לבין התיבה 'מרצונו' מובן יפה בהקשר של ההלכה התנאית: '...שאחד נותן רשות ונוטל רשות'.⁵⁰ כאן מדובר בעצם ביצוע עירוב החצרות, אשר כרוך בנתינת הסכמתו של האדם לעצם הכללת רשותו ברשות אחת שתיחשב למשותפת לכל דיירי החצר למשך השבת. הרי עיקר הפעולה הנעשית על ידי כל אחד מן הדיירים בחצר היא גילוי רצונו או הבעת הסכמתו להכללת חלקו שלו בחצר בכלל העירוב של הדיירים.⁵¹ פעולה זו של גילוי הרצון לביצוע העירוב מתוארת בתוספתא: 'כיצד מבטל רשות, אומ' רשותי נתונה לך, רשותי מבוטלת לך, ואין צריך לזכות'.⁵² לפיכך ביטול רשות היא פעולה שבה אדם נשאל האם הוא רוצה או מסכים שביתו וחלק מחצרו ייכללו בעירוב החצר המשותפת לכל הדיירים. בהתאם לכך, ניתן לומר שאיסור על השתתפות בעירוב מרצון בשבת עשוי להתייחס להבעת רצון או להסכמה לביטול הרשות לצורך התקנת עירוב חצרות או שיתוף מבואות. יש להדגיש כי האפשרות שהחבר בכת האיסיים ייתן את הסכמתו לכך שחלקו בחצר המשותפת ייכלל בעירוב החצרות אינה מחייבת שהוא אף ישתתף בסעודה המשותפת לדיירי החצר (שבה נאכל המזון אשר שימש לביצוע העירוב), במקרה שסעודה כזו אכן נערכה. מכל פנים, ספק אם איסיים הסכימו לסעוד במשותף עם זרים מחשש שמזונם טמא.⁵³

(ג) כידוע, פעולת התקנת העירוב מתבצעת כהכנה לשבת. כיצד ניתן להסביר את הלשון בברית דמשק האומרת 'אל יתערב... בשבת', שממנה משתמע שהאיסור הוא על ביצוע הפעולה במהלכה של השבת, ולא לקראת כניסתה? קושי זה מתיישב אם נסיק כי הצו שבו אנו עוסקים קשור, למעשה, באיסור על הוצאה מן הבית לחצר, שכאמור מוזכר במפורש בברית דמשק.⁵⁴ נראה שבהוראה קצרה זו אין כוונת מחבר המגילה לאסור על החבר בכת לבטל את

רשותו לשכניו במהלך השבת עצמה, אלא להורות לו להימנע ממצב שבו מתבצעת במהלך השבת הוצאה מן הבית לחצר או למבוא השייכים לו. כלומר, האיסור חל על ביטול הרשות לפני השבת, אך הוא מתייחס לפעולת הטלטול מן הבית לחצר במהלך השבת. אם כך אכן הדבר, הרי שמטרת הצו היא למנוע אפילו שותפות עקיפה של החבר האיסי" בעבירה שמבצעים שכניו, כשהם מטלטלים מן הבית לחצר בחושבם כי העירוב מתיר זאת, בניגוד לעמדה המובעת במגילת ברית דמשק. לפיכך, לשון המגילה מתייחסת כאן לא לעצם הפעולה הרגעית של עירוב או ביטול הרשות, אלא למצב המתמשך של התערבות האדם עם שאר הדיירים לצורך טלטול מן הבית לחצר (או למבוי) בשבת. כפי שניווכח בהמשך, אפשרות כזו נתמכת באיסורים נוספים במגילה, המבקשים למנוע כל מעורבות של האדם בחילול שבת שמבצעים זרים.

(ד) אם הבנתנו את כוונת המגילה נכונה, הרי היא הולמת יפה את האיסור הנ"ל על הוצאה מן הבית לחצר. יחד עם זאת, אין האיסור על התערבות מרצון חוזר על איסור ההוצאה מן הבית לחוץ, אלא מוסיף על איסור זה סייג נוסף, האוסר לסייע לדיירים שכנים הגרים סביב אותה חצר או מבוי לבצע את עירוב החצרות, אשר על פי הגישה ההלכתית בברית דמשק אסור מכל וכל.

עיון בקובץ דיני השבת במגילה מגלה כי אין זו ההלכה היחידה בברית דמשק האוסרת על גרימת חילול שבת או מעורבות עקיפה בפעולה כזו, שמבצע אדם אחר: איסורים בעלי אופי כזה המופיעים במגילה הם על ביצוע מלאכה בשבת בידי גוי,⁵⁵ עידוד עבד לבצע מלאכה בשבת⁵⁶ ואולי גם איסור לשהות בין הגויים בשבת.⁵⁷ לפיכך, אין מניעה שגם צו זה אוסר מעורבות בעירוב חצרות של אחרים, מבלי שהאדם עצמו יוציא מן הבית לחצר.

קושי לשוני נוסף, שעליו עמדנו כשדנו בהצעתו של שיפמן, הוא היעדרו של מושא עקיף לאחר המילה 'יתערב', כלומר, לא נאמר במה אין להתערב, או יחד עם מי.⁵⁸ ניתן היה להניח שאם מחבר ברית דמשק אכן כיוון דבריו לעניין עירוב חצרות, הוא היה מציין במפורש כי אל לאדם להתערב בחצר או במבוי המשותפים לו ולשכניו. אולם, דומה שגם במקרה זה ניתן למצוא במקורות התנאיים איזכורים שבהם פעולת עירוב החצרות מופיעה מבלי שיבוא מושא אחרי הפועל, אם כי מושא שכזה כבר צוין קודם לכן: כך למשל חוזרים החכמים לעיתים קרובות על כך ש'מערבים שניים ואין מערבין אחד',⁵⁹ ו'שכח אחד מהם ולא ערב... אין צריכין לערב'.⁶⁰

לפיכך, פעולת עירוב החצרות עשויה להופיע לפרקים גם ללא מושא המצורף לה. לאור זאת, על אף שאותו צו נראה לנו כיום סתום למדי, הציבור שאליו הופנו החוקים בברית דמשק היה עשוי להבין מה כוונת הדברים, אף על פי שלשון הצו קשה. אולם, כל זאת בתנאי שעירוב חצרות היה דבר מקובל כבר בימי חיבור המגילה, ככל הנראה בתקופה החשמונאית.⁶¹ אמנם אין ביכולתנו לקבוע האם תנאי זה אכן התממש, שהרי העדות הקדומה ביותר לביצוע עירוב חצרות או שיתוף מבואות היא לכל המוקדם מסוף ימי הבית, כפי שעולה ממשנת עירובין ו, ב, אשר בה דנו בהרחבה קודם לכן. אגב כך, יש להסתייג ולומר כי אכן קשה לדעת עד כמה היה נפוץ הנוהג לערב חצרות בימי חיבורה של ברית דמשק, אולם אין סיבה לפסול על הסף את האפשרות שהדבר היה מקובל כבר אז. כמו כן, את היעדרה של כל התייחסות נוספת לעירוב חצרות במגילות קומראן ניתן להסביר בנקל לאור אי ההסכמה של כת קומראן עם נוהג זה. אם כך, כל שהיינו מצפים מחברי כת קומראן הוא שיביעו את התנגדותם ביחס למעורבותם של איסיים בעירוב חצרות שכזה.

ההשלכות של ההתנגדות לעירוב החצרות על יחסי השכנות בין איסיים לפרושים

המסקנה המתבקשת, לדעתנו, מהשוואת לשונו של הצו בברית דמשק עם הלכות עירובין במשנה ובתוספתא היא, שניתן לדחות את עיקרם של הקשיים שהועלו ביחס לגישה כי מדובר כאן בעירוב חצרות. אם תתקבל הצעתנו להבנת ברית דמשק יא 4-5 הנ"ל, כאיסור על גילוי הסכמה לעירוב חצרות או שיתוף מבואות, נוכל להשליך מכך על יחסם של האיסיים לפרושים: הרי האיסיים נמנעו מלערב חצרות (או לשתף מבואות), בעוד שכניהם הפרושים נזקקו לעירוב זה. כידוע, חלק מאותם איסיים ישבו בחורבת קומראן, במושבה מבודדת, סמוך למערות שבהן נתגלו המגילות, אך חלק ניכר מהם חי בערים, בקרב אוכלוסייה שאינה איסיית.⁶² יחד עם זאת, העיר היחידה שלגביה יש לנו עדויות שהתגוררו בה איסיים היא ירושלים,⁶³ וניתן להניח שהם התגוררו בשכנות לאוכלוסייה פרושית אשר נהגה לערב את חצרותיה. הצו בברית דמשק עשוי להעיד כי העובדה שהאיסיים לא ביצעו עירוב חצרות, אך שכניהם כן נהגו כך, דרש ממחבר ברית דמשק להתייחס לבעיה זו ולהורות לציבור שאליו פנה כיצד לנהוג במקרה כזה. כלומר, האיסיי שדר בשכנות לאנשים שנהגו על-פי הדין הפרושי של עירוב חצרות עמד בפני לבטים, והיה עליו להכריע האם על אף שהוא עצמו אינו נוהג לטלטל מן הבית לחצר, עליו לבטל את רשותו ולהקל על שכניו לנהוג

על פי דרכם, או שמא עליו להקשות עליהם, ובלבד שלא תהיה לו כל מעורבות בכך שהם עוברים על ההלכה המחמירה שאותו איסיי מחזיק בה.⁶⁴ באופן דומה, ניתן לשער כי היה יכול להיווצר מצב שבו אותם פרושים ביקשו משכניהם האיסיים לקחת עימם חלק בעירוב החצרות, או לכל הפחות לבטל את רשותם כדי לאפשר את העירוב לשאר השותפים בחצר. אם אכן צייתו האיסיים לחוק בברית דמשק, אזי הם היו אמורים לסרב לביטול רשות כזה, ובכך הקשו על שכניהם הפרושים לערב את חצרותיהם.

סיכום

בדומה למצב שנדון קודם לכן, שבו הצדוקי היה עלול להכשיל את עירוב החצרות של רשב"ג, כך גם עמדתם ההלכתית של האיסיים בנוגע לעירוב החצרות העמידה קשיים בפני פרושים שדרו עימם סביב אותו חצר או מבוי, וביקשו לבצע עירוב חצרות בטרם כניסת השבת. עובדה זו ממחישה את המשמעות שהיתה להבדלים בעמדות ההלכתיות בין בני הכיתות השונות ביחס לחיי היום-יום של יהודי ארץ ישראל, בשליש האחרון של תקופת בית שני, ואת השפעתם של הבדלים אלה על היחסים החברתיים בין פרושים, צדוקים ואיסיים. התנגדותם של הצדוקים והאיסיים לעירוב חצרות הביאה ללא ספק להרעת יחסי השכנות של בני שתי כיתות אלה עם הפרושים הדרים בסמוך אליהם. אמנם, הד לעימות השתמר רק בנוגע לצדוקי אחד, ואף נראה שהאיסיים התייחסו לבעיה זו במתינות מה, אולם השוני בתפיסה ההלכתית יצר חיכוכים יום-יומיים בין בני הכיתות השונות, אשר המחלוקת על עירוב החצרות בשבת היא רק אחת מהם.

הערות

- * יסודו של מאמר זה בהרצאה שנשאתי בכנס השנתי השישה-עשר של המחלקה ללימודי ארץ ישראל באוניברסיטת בר-אילן, בחודש אייר תשנ"ו. תודתי נתונה לפרופ' י' שוורץ, פרופ' ז' ספראי ופרופ' א' קימרון, על שקראו טיוטה של מאמר זה והעירו את הערותיהם.
- 1 ח' אלבק, שישה סדרי משנה, סדר מועד, ירושלים-תל-אביב תשי"ט, עמ' 78 [להלן – אלבק] וכן משנת עירובין ז, ו ואילך (כיצד משתתפין במבוי').
 - 2 עירובין ו, א; תוספתא עירובין ה (ז), טו-יח (מהד' ליברמן, עמ' 114-115).
 - 3 ראו: A. Gutman, *Rabbinic Judaism in the Making*, Detroit 1970, pp. 183, n. 392; J. Le Moyne, *Les Sadducéens*, Paris 1972, pp. 204. [להלן – לה מואן].
 - 4 לנוסח המשנה ראו: י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, תל אביב תשכ"ד, עמ' 1200 [להלן – אפשטיין, מלנה"מ]; א' גולדברג, פירוש למשנה, מסכת עירובין, ירושלים תשמ"ו, עמ' 164 [להלן – גולדברג].

- 5 אלבק (הערה 1 לעיל). על הזהות הכמעט מוחלטת בין עירוב חצרות לשיתוף מבואות ראו תוס' עירובין ו, ז (ש' ליברמן תוספתא כפשוטה, ירושלים תשנ"ג, ג, עמ' 421) [להלן – ליברמן תוס"פ]. על דיני עירוב מבוי ראו עירובין א, א-ז. על המבוי והחצר כתופעה ארכיאולוגית בבתי מגורים בתקופה הרומית-ביזנטית ראו: ש' דר, י' טפר ז' ספראי, אום ריחן, תל אביב תשמ"ו, עמ' 29-23. וכן, י' הירשפלד, בית המגורים הארץ-ישראלי, ירושלים תשמ"ז, עמ' 26 ואילך, 177, וראו התכנית בעמ' 120 איור 83.
- 6 ראו: ח"ד מנטל, מחקרים בתולדות הסנהדרין, תל אביב תשכ"ט, עמ' 25 ואילך, עמ' 64 הערה 2 [להלן – מנטל]; י' בן שלום, בית שמאי ומאבק הקנאים נגד רומי, ירושלים תשנ"ג, עמ' 19, 247.
- 7 גולדברג, עמ' 165.
- 8 ברייתא עירובין סח ע"ב: 'ומעשה בצדוקי אחד שהיה דר עם רבן גמליאל במבוי בירושלים, ואמר להם רבן גמליאל לבניו: "בני, מהרו והוציאו מה שאתם מוציאין והכניסו מה שאתם מכניסין, עד שלא יוציא התועב הזה ויאסור עליכם, שהרי ביטל רשותו לכם", דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר בלשון אחרת: "מהרו ועשו צורכיכם במבוי עד שלא תחשך ויאסר עליכם". והגמרא מוסיפה: 'אמר מר, "הוציאו מה שאתם מכניסין עד שלא יוציא התועב הזה ויאסר עליכם". אגב כך, יש לציין כי המשפט הסמוך לברייתא זו 'רבן גמליאל אומר צדוקי וביתוסי אינן אוסרין' השתרבב לנוסח הגמרא מן התוספות, כפי שהעיר כבר אפשטיין מלנה"מ, עמ' 608, וראו בדקדוקי סופרים על אתר.
- 9 ראו: אלבק, עמ' 435; B. Revel, *The Karaitic Halakhah and its Relation to Sadducean*, Philadelphia 1913, pp. 39-40. L. Samaritan and Philonian Halakhah, [להלן – רוול]. Finkelstein, *The Pharisees*³, Philadelphia 1962, II, pp. 719.
- על פי גישה זו, הקרובה לדעתם של האמוראים (בבלי עירובין סט ע"א, ד"ה אלמא), הצדוקי הנזכר במשנה הוציא את כליו למבוי במהלך השבת, ובכך, כלומר, חילל את השבת בכך שהוציא מטלטלים מן הבית למבוי. לדעה דומה שהצדוקי חשוד בטילטול ראו ירושלמי עירובין א, א, יח ע"ג; ש' ליברמן, הירושלמי כפשוטו, ירושלים תרצ"ה, עמ' 223. נראה שדברים אלה אינם מבוססים על עובדה היסטורית, אלא על התפיסה המאוחרת של חז"ל את הצדוקים ככופרים, אף על פי שלמעשה הצדוקים החמירו יותר מן הפרושים בהלכה. לדיון על כך ראו: לה מואן, עמ' 95-104; י' זוסמן, 'חקר תולדות ההלכה ומגילות מדבר יהודה, תרביץ נט (תש"ן), עמ' 44 ואילך [להלן – זוסמן].
- 10 לנוסח הגמרא ראו: ע"צ מלמד, פרקי מבוא לספרות התלמוד, ירושלים תשל"ג, עמ' 603-602.
- 11 כך סבר כבר א' גייגר, 'על דבר איזה מחלוקת אשר בין הצדוקים והנלוים אליהם ובין הפרושים וההפרש בין ההלכה הקדומה למאוחרת', החלוץ ה (תרכ"ב), עמ' 15-18, וראו עוד להלן. מובן שאלה שנקטו בגישה זו סברו כי הצדוקי הוציא כליו בטרם כניסת השבת, כפי שגם משתמע מפשוטה של המשנה. ייתכן שאחד הגורמים אשר השפיעו על אלה שסברו כי הצדוקים הקלו בדיני עירובין הינה משנת עירובין ו, א: 'הדר עם הנכרי בחצר או עם מי שאינו מודה בעירוב הרי זה אוסר עליו, דברי ר' מאיר וכו'. ממשנה זו ניתן להבין כי הצדוקי, שאינו מודה בעירוב, שווה לנכרי לעניין עירוב חצרות, ומכאן ניתן להסיק שהצדוקי מטלטל בשבת כנכרי. אולם, על פי אפשטיין מלנה"מ, עמ' 609, הביטוי 'ועם מי שאינו מודה בעירוב' השתרבב לנוסח המשנה בתקופה מאוחרת, ולפיכך אין למשנה זו כל קשר לעניינינו, וראו גולדברג, עמ' 161-162.

- 12 על ההלכה המחמירה של הצדוקים ראו: קדמוניות היהודים כ, 199 (והשוו, שם, יג, 294, על כך שהפרושים מקלים ביחס לצדוקים); לה מואן, עמ' 239-243, 357 ואילך; זוסמן, עמ' 47 ואילך; J.M. Baumgarten, 'The Pharisaic-Sadducean Controversies about Purity and the Qumran Texts', *JJS* 31 (1980), pp. 157-170; D. R. Schwartz, 'Law and Truth: on qumran-Sadducean and Rabbinic Views of Law', in: D. Dimant & U. Rappaport (eds.), *The Dead Sea Scrolls, Forty Years of Research*, Leiden 1992, pp. 229-240.
- על שמירת השבת בקרב השומרונים (אם כי בתקופה הביזנטית) ראו: H. Weiss, 'The Sabbath Among the Samaritans', *JSJ* XXV (1994), pp. 252-273.
- על זו של הקראים ראו רזול, עמ' 38-40. אגב כך, יש לשים לב לקשר בין האופן שבו פירשו בני הכיתות השונות את הצו בהמקרא לבין ההלכה שאותה נקטו: בעוד שנראה שהשומרונים והאיסיים ראו איסור מן התורה על כך (שמות טז כ), חז"ל לא כללו דין זה בין ל"ט אבות המלאכה האסורות מן התורה (להבדיל מהוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים, כגון זו הנזכרת במשנת שבת א, א), כיוון שאת הפסוק הנ"ל הם פירשו כאיסור הליכה בדרך בתחום של למעלה מאלפים אמה (מכילתא דרבי ישמעאל, בשלח, מסכתא דויסע ה, מהד' הורוביטץ-רבין עמ' 170). לאור זאת, דומה שכל עניין עירוב החצרות הוא חידוש פרושי בעיקרו, הנובע מהקלת החכמים הפרושים בהוצאה והכנסה מן הבית לחצר האסורה מדברי סופרים. ראו: אלבק, עמ' 77-79; י"ד גילת, משנתו של ר' אליעזר בן הורקנוס, תל אביב תשכ"ח, עמ' 138.
- 13 L. Ginzberg, *An Unknown Jewish Sect*, New York 1976, pp. 65-66 [להלן – גינזברג].
- 14 שם, שם; ראו: שבת א, א; תוס' שם, א, ד (מהד' ליברמן, עמ' 1); בבלי שבת ב ע"ב (כל הוצאת חפץ ממקומו תנא הוצאה קרי לה); אלבק, עמ' 405; ברית דמשק יא, 7-8; י' שיפמן, הלכה, הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, ירושלים תשנ"ג, עמ' 118-119 [להלן – שיפמן].
- 15 אם נעניין בקפייה בכל הדיון בבבלי הוריות ג ע"ב-ד ע"א, נוכל לעמוד על התפתחותה של התפיסה האמוראית, ולפיה הצדוקים מתירים הוצאה מרשות לרשות. הגמרא יצרה קשר בין דבריו של שמואל על דבר שהצדוקים מודים בו וכו', לבין המשנה (הוריות א, ג) המזכירה אפשרות של הוראת בית-דין כי 'ש שבת בתורה אבל המוציא מרשות היחיד לרשות הרבים פטור'. אולם, קשר שכזה בין ההלכה הצדוקית לאותה משנה המציגה אפשרות כי בית-דין יורה דבר שמנוגד רק בחלקו לדין תורה אינו נרמז כלל במשנה ובדברי שמואל עצמו, השוו: תוספתא הוריות א, ז (מהד' צוקרמנדל, עמ' 474); ירו' שם, א, ג, מו ע"א. על כן, לא נראה כי דברי הגמרא משקפים את ההלכה הצדוקית של ימי הבית, אלא נובעים מן התפיסה האמוראית כי הצדוקים כפרו בהלכה (ראו הערה 9 לעיל).
- 16 כפי שכבר הניח זוסמן, עמ' 66, הע' 208.
- 17 לניתוח המקורות ודין בדעות הנ"ל ראו גולדברג, עמ' 161-173 והספרות שם. דומה שעל עיקר גישתם של חז"ל לגבי חשיבות החזקה במבוי ניתן לעמוד בעקבות אחת הברייתות בבבלי עירובין סט ע"א: 'מי שנתן רשותו והוציא בין בשוגג בין במזיד – אוסר, דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר: במזיד – אוסר, בשוגג – אינו אוסר. במה דברים אמורים – בשלא החזיקו בני מבוי במבוי, אבל החזיקו בני מבוי במבוי – בין בשוגג בין במזיד אינו אוסר'.
- 18 מקרה נוסף שבו הצדוקים כפו את הלכתם על הפרושים כשכוהן גדול צדוקי ביצע את הקטרת הקטורת ביום הכיפורים מחוץ לקודש הקודשים (ספרא אחרי מות ג, יא, [מהד' וייס, פא ע"ב]; יומא יט ע"ב). דוגמה בולטת לתופעה הפוכה ניתן לראות במקרה שבו הפרושים טימאו את הכוהן הגדול הצדוקי בעת שריפת הפרה האדומה (פרה ג, ז; תוס', שם ג, ז-ח,

מהד' צוקרמנדל עמ' 632), כדי שיהיה טבול יום בהתאם להלכה הפרושית, וראו זוסמן, עמ' 28 ואילך וההערות שם; לה מואן, עמ' 249 ואילך; באומגרטן (הערה 12 לעיל), עמ' 161-157; V. Epstein, 'When and How the Sadducees Were Excommunicated', *JBL* 85 (1966), pp. 213-224.

19 מבין האירועים המרכזיים שהתרחשו בשנים אלה יש לציין במיוחד את השתלטותו של הכוהן הגדול הצדוקי חנן בן חנן על ה'סנהדרין' בשנת 62 לספירה (קדמוניות היהודים כ-197-203). בסמוך לכך אירע גם המקרה שבו רבן יוחנן בן זכאי אילץ את הכוהן הגדול ישמעאל בן פיאיבי השני לשרוף הפרה האדומה כשהוא טבול יום (ראה הערה קודמת). על המתיחות בין הפרושים לצדוקים בשנים אלה, כולל ימי המרד הגדול, ראו למשל: לה מואן, עמ' 398-393; J. Jeremias, *Jerusalem in the Time of Jesus*, Philadelphia 1969, pp. 64 ואילך; 222-267; G. Baumbach, 'The Sadducees in Josephus', in: L.H. Feldman & G. Hata (eds.), *Josephus, the Bible and History*, Leiden 1989, pp. 173-195.

עם כל זאת, מעניין שיוסף בן מתתיהו (חיי יוסף, פרק לח) מספר על שיתוף פעולה בין רשב"ג לכוהן הגדול חנן בן חנן בימי המרד, שכן השניים היו ממנהיגי החוגים המתונים (מלחמת היהודים, ד, ג, ט 161-159). על הנסיבות שהביאו לשיתוף פעולה פרושי-צדוקי שכזה ראו: M. Goodman, *The Ruling Class in Judaea*, Cambridge, 1987, pp. 182-187.

כמו כן, יש לתת את הדעת לעצם העובדה שצדוקי ופרושי גרו בשכנות קרובה על אף המתחים ביניהם. ידוע שרבים מן הצדוקים השתייכו לשכבות הגבוהות (קדמוניות היהודים יח 17; אבות דרבי נתן נוסח א פרק ה [מהדורת שטר, עמ' 26]) ועל כן מתקבל על הדעת שהם התגוררו באזור מפואר יחסית בירושלים. אולם, גם רבן שמעון בן גמליאל נחשב לבעל ייחוס (חיי יוסף, שם), וייתכן שגם משפחתו נמנתה עם השכבות הגבוהות וגרה בסמוך לעשירי ירושלים.

20 לסיכום זיהוי כת קומראן עם האיסיים ראו: י"מ גרינץ, 'כת היחד – איסיים – בית(א)סין', סיני לב (תשכ"ט), עמ' 142-105; E. Schürer, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B.C.-A.D.135)*, G. Vermes & F. Millar (eds.), II, Edinburgh 1979, pp. 583 ff. [להלן – שירר-ורמש, כרך ב]

21 על תולדותיו של החיבור בגילגוליו השונים ראו: M. Broshi (ed.), *The Damascus Document Reconsidered*, Jerusalem 1992, pp. 5-6. [להלן – מהד' ברושי].

22 לזיהוי מקורה של ברית דמשק בקרב האיסיים ראו: A. Dupont-Sommer, *The Essene Writings from Qumran* (tr. G. Vermes), Gloucester 1973³, pp. 39 ff.; J. Murphy-O'Connor, 'The Damascus Document Revisited', *RB* 92 (1985), pp. 223-246; E. Schürer, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B.C.-A.D.135)*; G. Vermes, F. Millar & M. Goodman (eds.), III, Edinburgh 1986, pp. 389-396; S. Talmon, *The World of Qumran from Within*, Jerusalem-Leiden, 1989, pp. 61-67; L. H. Schiffman, *Reclaiming the Dead Sea Scrolls*, Philadelphia 1994, pp. 79, 89, 97.

לדעה שונה ראו: A. I. Baumgarten, 'The Rule of the Martian as Applied to Qumran', *Israel Oriental Studies* XIV (1994), pp. 179-200.

23 ברית דמשק יא 8-7 (מהד' ברושי, עמ' 31-30).

24 'ואל ישאב אל כל כלי(י)', ברית דמשק יא 2-1 (מהד' ברושי, שם). על צו זה, ועל העובדה כי צווים אלה מושפעים מהוראות מקבילות בספר היובלים (ב 29-30, נ 8-9) ראו גינזברג, עמ' 62-61, 66-65; שיפמן, 108, 120-118. על הקשר בין שאיבת מים לעירוב חצרות בהלכות

- חז"ל ראו גולדברג, עמ' 235 ואילך; ש' ליברמן תוספתא כפשוטה, ירושלים, תשנ"ג, ג, עמ' 437-435.
- 25 ברית דמשק יא: 4-5 (מהד' ברושי, עמ' 30-31). כך הוא גם הנוסח בקטע 4QD^C מקומראן, ראו: J. M., Baumgarten, *Qumran Cave 4 XIII, The Damascus Document (4Q266-273)*, DJD XVIII, Oxford 1996.
- S. Schechter, *Documents of Jewish Sectaries*, I, Cambridge 26, 1910, p. XLIX; Ch. Rabin, *The Zadokite Documents*, Oxford 1958², pp. 54-55.
- 27 שיפמן, עמ' 115-116; א' קימרון 'אל יתערב איש מרצונו בשבת', **דברי הקונגרס העולמי התשיעי למדעי היהדות**, חטיבה ד, כרך א' (תשמ"ו), עמ' 11 [להלן – קימרון]. לנוסח הזהה במגילות קומראן ראה הערה 25 לעיל.
- 28 הצעות נוספות שהועלו בעבר הן שמדובר באיסור התחרות, התקנת משכון, התבשמות, מגע עם אחרים בשבת, או קיום מפגש חברתי וכן איסור מלחמה בשבת. לפירוטן ודחיתן ראו: קימרון, עמ' 10-11.
- 29 קימרון, עמ' 11 ואילך.
- 30 מגילת המקדש מה: 4 (י' ידיו, מגילת המקדש, ירושלים תשל"ז, ב, עמ' 134).
- 31 שם, נ: 2 (ידיו, שם, עמ' 156).
- 32 מגילת מקצת מעשה התורה B:50. E. Qimron & J. Strunell, *Qumran Cave 4, V, Miqsat* (Ma'ase Ha-Tora, DJD 10, Oxford 1994, p. 52.
- וראו: שם, עמ' 96. מקבילה נוספת לכך, 'ובכל מודה [אל] תתערב בשבעת ימיה בעבור אשר לא תגאל את מחנה קד[ו]ש[ו] ישראל', כשהכוונה לטומאת נידה או זיבה, פורסמה לאחרונה. ראו: J. M. Baumgarten, 'The Laws about Fluxes in 4QTohora^a (4Q274)', in: D. Dimant & L. H. Schiffman (eds.), *Time to Prepare the Way in the Wilderness*, Leiden, 1995, pp. 1, 5-6; J. Milgrom, '4QTOHORA^a: An Unpublished Qumran Text on Purities', *ibid.*, pp. 59-68.
- 33 כך נהגו חסידים ראשונים: בבלי נדה, לח ע"א-ע"ב, והשווה: יר' ברכות ו, ב, ה ע"ב, וכן בהלכות הקראים, השומרונים והפלשים. ראו ביבליוגרפיה אצל קימרון, עמ' 11 ואילך.
- 34 ראו: ח' לשם, מאזנים לד, חוברת ו, כרך ט (חשון תש"ך), עמ' 449-450; הנ"ל 'ברית דמשק', מחנים סב (מר-חשון תשכ"ב), עמ' 78 (וראו שם הפניותיו למקורות הקראיים).
- 35 יש להבדיל בין דיון הלכתי תיאורטי בספרות מימי הביניים לבין צו קצר ותמציתי הפוסק איסור מעשי. מעבר לכך, הגישה המבקשת לקשור בין ההלכה הקראית לזו של כיתות בית שני כבר נוסתה בעבר על ידי רוול (הערה 9 לעיל) ומעוררת קשיים רבים, במיוחד כשמנסים להסביר הלכה קדומה על פי הלכה קראית מאוחרת לה, כפי שכבר העירו י' ארדר וח' בן שמאי, 'המפגש של הקראות עם המגילות הגנוזות והספרות האפוקריפית הקרובה לה' (דיון), קתדרה מב (תשמ"ז), עמ' 53-86; י' ארדר, 'התקדימים לדחיית זבח פסח מפני שבת בשיטת ענן', ציון נב (תשמ"ז), עמ' 162-164. לעצם הבנת ההבדל בין איסור יחסי מין מרצון לאלה שאינם מרצון נראים לי מתאימים כאן דבריו של קימרון עצמו לגבי אי התאמה של התיבה 'מרצונו' ביחס לשותפות כלכלית אשר תדון בהמשך (הערה 41 להלן) וראה כבר גינזברג, עמ' 115.
- 36 על אבחנה בין חטא במזיד לבין חטא בשוגג לעניין ענישה ראו: Z. Falk, *Hebrew Law in* Jerusalem, 1964, pp. 76 *Biblical Times*, והשוו את לשון המקרא בחוקי החטאת והאשם בויקרא ד-ה; במדבר ה 6-8 וכן דברים יז יב; יט ד ואילך. על האבחנה בין שגגה והזדה אצל

- חז"ל (שוב, לענין העונש או הקנס שיש לשלם) ראו למשל: משנה תרומות ב, ב-ג; כריתות א, ב.
- 37 השוו: ב"ד 14-15 (מהד' ברושי, עמ' 13): 'לראות ולהבין במעשי אל ולבחור את אשר רצה ולמאוס כאשר שנא'; וכו, שיפמן, עמ' 240-267.
- 38 שם, עמ' 115-116.
- 39 סרך היחד 8:9 (י' ליכט, מגילת הסרכים, ירושלים, תשכ"ה עמ' 190). הפעל 'יתערב' בא בשימוש דומה בסרך היחד במקומות נוספים, ראה הערה 41 להלן; קימרון, עמ' 9-10.
- 40 שם, שם.
- 41 דוגמאות נוספות לכך: 'אל יתערב בהון הרבים', סרך היחד 17:6 (מהד' ליכט, עמ' 150); 'אשר יתערב עימו בטרתו או בהונו', שם 24:7 (מהד' ליכט, עמ' 166); 'ולוא יתערב איש מאנשי הקודש בהונו', שם 23:8 (מהד' ליכט, עמ' 186). קימרון (עמ' 9-10) אף סובר שאם נקבל את הצעת שיפמן תיווצר כפילות עניינים בין הצו הנ"ל לבין הנאמר בב"ד יא 15 (מהד' ברושי, עמ' 31): 'אל יחל איש את השבת על הון ובצע בשבת'.
- 42 R. Leszynsky, *Die Sadduzzer*, Berlin 1912, p. 146; P. Lagrange, 'La secte juive de la nouvelle alliance au pays de Damas au pays de Damas', [להלן – לה גרנג'], *RB* 9 (1912), p. 232-233; R.H. Charles (ed.), *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament*, II, Oxford 1913, p. 791.
- גינזברג, עמ' 115. אלא שהוא גם דוחה הצעה זו, וראו להלן. תומך בדעה זו גם לה מואן, עמ' 203. הללו לא הבהירו האם מדובר בעירוב חצרות, או שמא בעירוב תחומין, אולם מדברי לה גרנג' ברור כי הכוונה לעירוב חצרות ואילו מדברי לשינסקי דומה שהכוונה לשניהם גם יחד.
- 43 גינזברג, שם; קימרון, עמ' 10.
- 44 ראו הערה 23 לעיל וכן גם הערה 14.
- 45 S. B. Honig, 'An Interdict Against Socializing on the Sabbath', *JQR* 62 (1971), pp. 77-83.
- 46 למגוון המשמעויות ראו: י' קוטשר, מילים ותולדותיהן, ירושלים תשכ"ה, עמ' 83-86; ז' בן חיים, (עורך), המילון ההיסטורי ללשון העברית, מחברת לדוגמה, השורש ערב, לשוננו מו (תשמ"ב), עמ' 177 ואילך [להלן – בן חיים]. על הפועל ע.ר.ב. בצורת פיעל במשמעות של שיתף ראה שם, עמ' 183. על הפועל בצורת התפעל במשמעות של זו של נטילת חלק ראו הערה 41 לעיל.
- 47 עירובין ז, ו; וכן שימוש מקביל בש.ת.פ. בהתפעל ובע.ר.ב. בפיעל, כגון: 'משתתפין במבוי, ואם רצו לערב מערבין' (תוס' שם, ו(ט), ו, מהד' ליברמן, עמ' 119); השוו גם בן חיים, עמ' 192. לנוסחם של המקורות הללו ראו: י"נ אפשטיין מבוא לספרות התנאים, ירושלים-תל-אביב תשי"ז, עמ' 300; אפשטיין מלנה"מ, עמ' 85; ליברמן תוסכ"פ, עמ' 420-422.
- 48 בן חיים, שם. וראו גם הערה 41 לעיל.
- 49 פועל זה לצורותיו השונות נעדר מן המילונים למקרא ומגילות מדבר יהודה.
- 50 עירובין ו, ג.
- 51 בתנאים מסוימים אין חובה שכל אחד מן המשתתפים בעירוב יתנו מזון לעירוב, וניתן להסתפק בהסכמה תיאורטית של חלק מהם, ואילו רק אחד מהדירים מתקין את העירוב בפועל על ידי הנחת המזון במבוי והכרזה שהוא שייך לכל בני המבוי. ראו: עירובין ז, ו; אלבק, עמ' 437-438.
- 52 תוס' עירובין ה (ז), יח (מהד' ליברמן, עמ' 115); ליברמן, תוסכ"פ, עמ' 403.

- 53 בחוקי כת קומראן מופיע איסור על אכילת מזון ושתיית משקה של אנשים מחוץ לכת. ראו: סרך היחד ה:16-17 (מהד' ליכט, עמ' 133); ליכט, עמ' 129. עם זאת, קשה לקבוע מה משמעות העובדה שאיסור זה אינו מוזכר בברית דמשק.
- 54 ראו הערה 23 לעיל.
- 55 ברית דמשק יא 2 (מהד' ברושי, עמ' 31-30); שיפמן (הערה 11 לעיל), עמ' 109-111. להשוואה עם הלכות חז"ל ראו: י"ד גילת, פרקים בהשתלשלות ההלכה, רמת גן תשנ"ב, עמ' 315-313.
- 56 ברית דמשק יא 12 (מהד' ברושי, שם); שיפמן, עמ' 126-125.
- 57 ברית דמשק יא 14-15 (מהד' ברושי, שם); שיפמן, עמ' 128-127.
- 58 ראו הערה 41 לעיל, זוהי גם דעתו של א' קימרן (כפי שמסר לי בעל פה).
- 59 משנה עירובין ז, א ואילך.
- 60 משנה עירובין ו, ג, ו, ח; ו, י; תוס' שם, ה, טו ואילך (מהד' ליברמן, עמ' 114).
- 61 ראו הספרות המובאת אצל שיפמן, עמ' 22.
- 62 מלחמת היהודים, ב, ח, ד (תרגום שמחוני, עמ' 138). עובדה זו משתקפת גם בברית דמשק י: 21 (מהד' ברושי, עמ' 29-28): 'אל יתהלך חוץ לעירו (א) על אלף באמה'; שם יב: 19 (מהד' ברושי, עמ' 33-32), 'סרך מושב ערי ישראל על המשפטים האלה...'; שירר-ורמש, כרך ב, עמ' 593 הערה 5. לספרות נוספת על האיסיים ראו: שם, עמ' 574-562.
- 63 ראו: קדמוניות היהודים יג, 313-311 (תרגום שליט, עמ' 101); שם, טו, 379-371 (שם, עמ' 198-197); שם, יז, 346 (שם, עמ' 276); מלחמת היהודים ה, ד, ב (תרגום שמחוני, עמ' 298); שירר, שם, עמ' 563. ראו גם: י' ידן, 'שער האיסיים בירושלים ומגילת המקדש', קדמוניות 20-19 (תשל"ג), עמ' 130-129. לסיכום הנושא ראו: D. Flusser, 'Qumran and the Famine during the Reign of Herod', *Israel Museum Journal VI* (1987), pp. 7-9.
- B. Pixner, 'An Essene מושבם של האיסיים בירושלים עיינו: Quarter on Mount Zion?', *Studia Herosalymitana I*, 1976, pp. 284-345; idem, 'The History of the "Essene Gate" Area', *ZDPV* 105 (1989), pp. 96-104; B. Reisner, 'Josephus "Gate of the Essenes" in Morden Discussion', *ibid.*, pp. 104-109.
- אך השווה הממצא הארכיאולוגי בהר ציון: מ' ברושי, 'החפירות בבית כייפא בהר ציון', קדמוניות 20-19 (תשל"ג), עמ' 105-104.
- 64 אגב כך ניתן להזכיר את נטייתם של האיסיים לשמירה קפדנית על הלכתם ואורחות חייהם הנפרדים, אך מבלי להגיע לכדי עימות גלוי עם סביבתם. ראו: יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים יח 22-18 (תרגום שליט, עמ' 283-282); הנ"ל מלחמת היהודים ב, ח, ב (תרגום שמחוני, עמ' 138). היותם של האיסיים רודפי שלום עולה גם מקשריהם עם אנטיגונוס, הורדוס וארכילאוס (ראו ההפניות ליוסף בן מתתיהו בהערה הקודמת). כל זאת, למרות שעל פי מגילות קומראן הם ראו באנשים שמחוץ לחוגיהם 'סרי הדרך' ובני 'ממשלת בליעל'. נראה שהניגוד בין התנהגותם כלפי חוץ לעמדתם בכתביהם נבע, בין היתר, מהשקפת עולמם הדטרמיניסטית-אפוקליפטית. על השקפה זו ראו: ד' פלוסר, 'כת מדבר יהודה והשקפותיה', ציון יט (תשי"ד), עמ' 89-103; שירר-ורמש, כרך ב, עמ' 572; ב' ניצן, מגילת פשר חבקוק, ירושלים, תשמ"ו, עמ' 28-12.

